

דף למנחה

איוב י"ג - י"ז

תוכן הפרקים שנלמדו השבוע

איוב י"ג - המשך מענה איוב לרעיו: הצדקת הפגיעה באיוב היא חנופה פסולה

איוב י"ד - איוב פונה כלפי ה' ומתאר את קטנות האדם לעומת ה', המתבטאת במוות

איוב ט"ו - פתיחת מחזור ויכוחים שני - דברי אליפז: דברי איוב מוכיחים שהוא חוטא

איוב ט"ז - מענה איוב לאליפז: טענה כנגד דברי הרעים, ותיאור התחושה שה' הפך אותו למטרה

איוב י"ז - איוב תובע את ה' ואת הרעים לדין בבית דינו של ה', ובטוח בצדקתו

לימוד מעמיק

שאלות באמונה

רעי איוב דנים בתירוצים ובדיונים פילוסופיים על דרכי התנהלותו של א-להים. אבל מבין השורות, ניתן לזהות כי בינם לבין איוב ניטש ויכוח מהותי אף יותר, בשאלה: **האם נכון לתהות על דרכו של ה'?** בעוד הרעים מתבצרים בדעות קבועות מראש, וממהרים לסדר את הכל לפי תפיסת עולם של צדק א-להי; איוב מוכן להטיל בספק שורשים אמוניים, ואף לתהות על עצם הצורך בשכר ועונש, בנסיון להבין את חוסר ההיגיון שהוא רואה במציאות, ולרדת לעומק דרכו של א-להים, בכל מחיר.

חלק א - האם מותר לשאול

במבט ראשון אפשר להבין את תלונותיו של איוב, שפתח את פיו וקלל את יומו (בפרק ג'), כטרוניה ישירה כלפי מעלה, שרק מנוסחת באופן עקיף ובלשון נקיה. ואכן, נראה שאיוב מתייחס בתלונתו ישירות לאלוה: **לְמַה יָתֵן לְעַמְלֵא אֹר וְחַיִּים לְמָרִי נֶפֶשׁ? (ג', כ)** איוב קורא תיגר על משמעות החיים עצמם, עבור אנשים שסובלים מהם, ולכן מעדיפים במקומם את המוות. לכאורה, זוהי טענה קשה נגד הבורא שמאפשר את הסבל ולא גואל את האדם מייסוריו. יש אף המפרשים את נאומו המקלל את יומו, ומהלל את המוות, כמעין 'ברכת א-להים' המפירה את צדקותו של איוב (ראו **בפוסט מאת ברוך ברמן**).

גם בהמשך, פונה איוב כמה פעמים לא-ל **בשאלות נוקבות**, המערערות על עצם ההשגחה של הא-ל על מעשי האדם: **מִדַּה־אֲנוּשׁ כִּי תַגְדְּלֵנוּ וְכִי־תִשִּׁית אֵלָיו לְבָבְךָ: וְתַפְקֵדְנוּ לְבָקָרִים לְדָגָעִים תִּבְחָנֵנוּ (ז', יז-יח)**, ועל האופן בו האדם מכלה את ימיו בסבל על חטאיו (גם כשהוא מנסה להשתפר ולהיות טוב): **אִם־חַטָּאתִי וְשִׁמְרַתִּי וּמַעֲוֵי לֹא־תִנְקֵנִי: אִם־רָשָׁעִתִּי אֵלֶּי לִי וְצַדִּיקִתִּי לֹא־אֶשָּׂא רֵאשִׁי שִׁבְעַת קָלוֹן וְרָאָה עֵינָי (י', יד-טו)**.

דברים אלו, מתפרשים על ידי רעי איוב כדברי כפירה, כיוון שהם רומזים לחוסר צדק או לבעייתיות באופן בו א-להים מנהל את עולמו, והם ממהרים לנזוף באיוב על כך: **מִדַּה־יִקְחֶךָ לְבָבְךָ וּמִדַּה־יִזְמֹן עֵינֶיךָ: כִּי־תִשִּׁיב אֶל־אֵל רֹחֶךָ וְהִצִּאתָ**

מפיו מלין (ט"ו, יב-יג); האל יענות משפט ואס-שדי יענות צדק? (ח, ג). מבחינתם, עצם האפשרות של תמיהה על דרכי הא-ל היא מסוכנת, ולכן הם ממהרים להסביר מדוע בעצם אין בכלל שאלה. צדקתו של הא-ל היא נתון, ולכן התמיהה האולטימטיבית על 'צדיק ורע לו' בכלל איננה מתחילה: אם האדם סובל, מתחייב הדבר שהוא איננו צדיק תמים.

אל מול טענה זו, שוב ושוב, איוב מסביר לכל אחד מרעיו שטענותיהם אולי נשמעות טוב בעולם אידיאלי, אבל אינן מתכתבות עם המציאות. סבלו איננו סבל רגיל שניתן לפטור בכמה חטאים קלים שחטא בלא שימת לב; ותמותו הפנימית היא דבר שלא ניתן להוכיח אותו, אבל הוא לעצמו יודע שזו האמת.

המשוואה אותה מציבים הרעים עובדת לשני הכיוונים - אם על הרשע מגיעים עונשים, ועל הצדיק רק טוב, ניתן לזהות את הצדיק והרשע דרך מצבם. מי שטוב לו הוא צדיק, ומי שרע לו הוא רשע. כך, למשל, בלדד מגיע למסקנה שמות בניו של איוב הוא תוצאה של חטאיהם: אִם-בְּנֵיךָ חָטְאוּ לֹא-וְיִשְׁלַחם בְּיַד-פְּשָׁעָם (ח, ד). נגד ההנחה הזו בדיוק יוצא איוב. על פי הנחה זו, אדם שרע לו לעולם לא יוכל להוכיח את חפותו, כי מצבו מעיד עליו כאלף עדים. לעולם לא ניתן יהיה להוכיח אם דרכו של האל היא דרך של צדק ומשפט, אם לא מוכנים למדוד את צדקותו של אדם באופן מנותק מגורלו, שמא ימצא ביניהם פער שלא ניתן יהיה לגשר עליו. במקום זאת, איוב מעוניין לעמת את המציאות עם הצדק, ללא הנחות מוצא, כדי לברר באמת את מעשה ה'.

שאלה לדיון

אמנם הדיון בין איוב לרעים נסוב על אמונה, שהיא נושא רגיש, אבל הוא נכון לגבי תחומים נוספים. אנחנו חיים במתח מתמיד בין הצורך בבסיס איתן של ידע, שאומר לנו לסמוך על המידע שגדלנו עליו, או שנאמר לנו - בתקשורת, במדע, במוסך... - לבין ההבנה שלפעמים נדרשת חקירה נוספת, שמערערת על הנחות המוצא הקיימות ועל האמון במה שמקובל, כדי לזהות יותר במדויק את האמת.

- אלו שאלות "מפחידות" אתכם ואתם מנסים להימנע מהן?
- מהם היתרונות והחסרונות בהסתמכות על ידע קודם, לעומת הטלת ספק וחשיבה עצמאית על הדברים? כיצד אתם שומרים על האיזון ביניהם?
- חשבו על דוגמאות בהם ערעור על המוסכמות אפשר לכם הבנה מחודשת או מדויקת יותר.

לכאורה במבט פשוט, היינו חושבים שהרעים צודקים - ודאי שכל מעשי ה' נעשים כדיון. אולם, בעזרת ההקדמה - הסיפור בפרקים א'-ב' - הכתוב מגלה לנו, שאכן גורלו של איוב לא תאם את מעשיו ולא היה "מוצדק", ודברי הרעים לא היו נכונים ולא מותאמים להתרחשות במציאות ובעולמות העליונים. דרך התיאור הזה אנו מתוודעים לכך שיכולות להיות סיבות שונות להתרחשויות, הנובעות משיקולים שונים שנעשים בעולמות העליונים, ובני האדם שאינם מודעים לשיקולים האלה אינם מסוגלים להבין את ההתרחשויות ואל להם להתיימר לתת הסבר לכל דבר. **הנסיין לתת הסבר, במיוחד בסיטואציות קשות ומורכבות כגון זו, הוא יומרה, טעות ואפילו חטא.**

איוב טוען שהאופן בו רעיו ממהרים לתרץ את ה' ללא התייחסות לקושיות שעולות מן המציאות, מהווה דווקא **פגם אמוני** ולא דרגה אמונית גבוהה. הם משאירים את הצדק האלוהי בתור אידיאל עליון, ומנתקים אותו ממראה עיניהם. הפגם המהותי באמונתם יתגלה ברגע שהמצב יפנה נגדם. הרי אם הם יתמודדו בעצמם עם סבל שאיננו הוגן, הם כבר לא יוכלו להתעלם מן הפער שנוצר בין אמונתם לבין מה שעובר עליהם, וההתמודדות הזו עלולה לשבור אותם: הֲלֹא תִדְבְּרוּ עֲוֹלָה וְלוֹ תִדְבְּרוּ רְמִיָּה: הֲפָנִינוּ תִּשְׁאוֹן אִם-לֵאלֹהֵי תְרִיבוֹן: הַטּוֹב כִּי-יִחַקְדוּ אֲתֶם אִם-כִּהְיֶה לְבָאֲנוֹשׁ תִּהְיֶה לְבוֹ: הֲכִיחַ אֲתֶם אִם-בְּפִתְרֵי פְנִים תִּשְׁאוֹן: הֲלֹא שְׂאֵתוּ תִבְעַת אֲתֶם וּפְחָדוֹ יִפֹּל עֲלֵיכֶם (י"ג, ז-יא).

לעומתם, דווקא איוב, שמוכן להציף את הקשיים, עושה זאת לא מתוך התרסה וכפירה, אלא מתוך אמונה עמוקה בא-להים. הביטחון שלו בכך שא-להים הוא ישר (ושהיושר הזה צריך לבא לידי ביטוי במציאות) מעורר אותו לדרוש ולהבין כיצד זה שהמציאות סביבו נראית לו מעוותת ולא ישרה. אמונתו של איוב לא תלויה בהבנה מלאה

של דרכי ה', ולכן גם לא תלויה בכך שה' יפעל באופן שאיוב מצפה ממנו. זוהי אמונה שאינה תלויה בדבר: הן יקטלני לו איחל אך־דרכי אל־פניו או־כִּיחַ (י"ג, טו). בלשון חז"ל, זוהי 'עבודה מאהבה':

מסכת סוטה פרק ה' משנה ה'

בו ביום דרש רבי יהושע בן הורקנוס: לא עבד איוב את הקדוש ברוך הוא אלא מאהבה, שנאמר (איוב יג): "הן יקטלני לו איחל". ועדיין הדבר שקול, לו אני מצפה או איני מצפה? תלמוד לומר (איוב כז): "עד אגוע לא אסיר תומתי ממני", מלמד שמאהבה עשה.

כך שיוצא בדיוק להפך: דווקא טענותיו הקשות של איוב מביעות אמונה תמימה וישרה, ואילו דברי רעיו המצדיקים את ה' בטענות שזוא הן בעייתיות מאד מבחינה אמונית (ראו ב**סרטון מאת הרב אורי שרקי**).

חלק ב - להתווכח עם ה'

אם נקשיב לדברים שאומר איוב, נוכל לשמוע בהם קריאה הדומה לקריאתו של אברהם בסדום: הֲאִי־תִסְפֶּה צְדִיק עֲסֹדֶשֶׁעַ? ... חֲלָלָה לִךְ מַעֲשֵׂת כְּדָבָר הַזֶּה לְהַמִּית צְדִיק עֲסֹדֶשֶׁעַ וְהִיא כְּצְדִיק כְּרָשָׁע חֲלָלָה לִךְ הַשֹּׁפֵט כְּלִי־אֲרִיץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט? (בראשית י"ח, כג-כה). כמו אברהם, גם איוב רואה או חש בחוסר צדק הנעוץ במעשה הא-להים, והוא תמה עליו, ומבקש 'להוכיח' את ה' ולשנות את המצב, או לנסות להבין את כוונתו. כמו אברהם, ניתן להבין כי התמיהה הכללית של איוב על עצם האפשרות של חיי סבל, מופנית אל הא-לוה מתוך ברירת מחדל של אמונה בטוב הא-להי ומתוך רצון כן להבין את חוסר הצדק הנגלה לנגד עיניו.

אברהם איננו היחיד בהיסטוריה המקראית שמעז להציג את טענותיו כלפי ה'. גם משה, בחטא העגל ובחטא המרגלים, ממחר לטעון כנגד ה' ולשנות את דעתו; וכשאפו חורה בעם בשל עדת קרח, עולה ממה וואהרן הקריאה: אֵל אֱלֹהֵי הָרוּחַת לְכָל־בָּשָׂר הָאִישׁ אֶחָד יַחְטֵא וְעַל כָּל־הַעֲדָה תִקְצָף? (במדבר ט"ו, כב). גם ירמיהו ויחזקאל זועקים בכמה מקומות על עוצמת החורבן, ויונה הנביא מגדיל לעשות ומנסה לחבל בשליחות הא-להית שקבל, מתוך חוסר הסכמה עם מוסריותה (ראו ב**פוסט מאת הרב יעקב מדן**).

מן המקרים הללו עולה כי לא רק שלגיטימי לטעון כלפי ה' כאשר יש קושי, כל עוד זה נעשה מתוך אמונה ומתוך כבוד, אלא גם שלעיתים טענותיו של האדם יכולות לשנות את מעשה הא-להים ולהשפיע על גזר דינו. במובן זה דבריו של איוב, המבקשים משפט צדק בו ישמעו גם טענותיו, מעלים את האפשרות שאם אכן יהיה משפט כזה, גזר דינו יהיה שונה: הֲגַהֲנָא עֲרֻכְתִּי מִשְׁפָּט יְדַעְתִּי כִּי־אֲנִי אֶצְדֵּק: מִי־הוּא יָרִיב עִמָּדִי כִּי־עָתָה אֲחַרִּישׁ וְאֶגַּעַע (י"ג, יח-יט) (ראו ב**קטע מאת עמוס חכם**).

אמנם, בשונה מכל המקרים הללו, איוב לא זכה עד כה לקשר ישיר עם א-להים. בעוד הנביאים הללו קיבלו מענה ישיר על טענותיהם, איוב נותר באפלה, מחפש תשובה מתוך מציאות שאיננה ברורה לו. כך מגדיר איוב את תחושתו כלפי המציאות סביבו: לְגִבּוֹר אֲשֶׁר־דָּרְכוּ נִסְתָּרָה וַיִּסְךְ אֱלֹהִים בְּעֵדוֹ (ג', כג). הוא מרגיש שהא-להים מסתיר ממנו אמת עמוקה כלשהי, שאותה הוא לא מסוגל לזהות. הקורא, המודע למתרחש מאחרי הקלעים, יודע שאיוב אכן צודק. מעניין לשים לב, שלכאורה בלא כוונה איוב משתמש באותו הביטוי שהשתמש בו השטן לתאר את הטוב שעשה אתו א-להים: הֲלֹא־אֵתָה שָׁכַת בְּעֵדוֹ וּבְעֵד־בֵּיתוֹ וּבְעֵד כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ מִסְבִּיב (א', י). השטן התכוון לסיכוח של הגנה ושמירה, ואילו כעת, לאחר שבאה על איוב כל הרעה, נותרה בפניו אותה הסוכה כמסתירה את המשמעות העמוקה של סבלו ומרחיקה אותו מא-לוהיו.

זוית אישית

האם אתם מרגישים לפעמים בחוסר של תקשורת ישירה עם א-להים? כיצד אתם מתמודדים עמה?

חלק ג - לחפש תשובה

הקושי המרכזי של איוב עם הסיטואציה בה הוא נמצא, הוא בשל המרחק שבין האדם לא-לוהיו. אמנם יש בין האדם לא-ל מערכת גומלין של מעשה ותוצאה, אבל מערכת היחסים הזו איננה מלווה בשיח הדדי, ובעוד מעשי האדם גלויים לפני הא-ל, מעשי הא-ל מוסתרים מהאדם, והוא איננו יכול לחוות ולהבין את הקשר אתו באופן מלא. הוא דורש את האפשרות (כמו אברהם, משה וירמיהו לפניו) להתווכח ולקבל מא-להים תשובות: **אֲךְ-שְׁתִּים אֶל־תַּעַשׂ עִמָּדִי אִם מִפְּנֵיךָ לֹא אֶפְתָּר: כִּפְךָ מֵעַלִי הֲרַחֵק וְאַמְתַּךְ אֶל־תִּבְעַתְנִי: וְקֵרָא וְאַנְכִי אֶעֱנֶה אוֹ-אֲדַבֵּר וְהִשִּׁיבֵנִי (י"ג, כ-ב).**

גם על כך יש לרעיו מה לומר: **קְרָא-נָא הִיט עוֹנְךָ וְאֶל־מִי מִקְדָּשִׁים תִּפְנֶה? (ה', א)** הם קוראים תיגר על עצם המחשבה של איוב שה' יתקשר אתו, או יגיב לו. בהמשך אליפז אף מסביר שלא-ל אין אינטרס מיוחד שאיוב יצדק: **הַחֲפִץ לְשִׂיבֵי כִי תִצְדַּק וְאִם-בְּצַע כִּי־תִתֵּם דְרָכֶיךָ: הַמִּירְאָתְךָ יִכְיֶחֶךְ יָבוֹא עִמָּךְ בַּמִּשְׁפָּט (כ"ב, ג-ד).** במקום זאת, על האדם לעשות את המסע בעצמו, לזהות את חטאיו ולמצא את הדרך הישרה ללכת בה.

כל אחד מהרעים, מבסס את תפיסת עולמו על מקור מידע אחר. אליפז עושה זאת על סמך **התבוננות עצמאית במציאות**, לאורך שנים. הוא משתמש בסיפורים שראה בעצמו - **כַּאֲשֶׁר רָאִיתִי חֲדָשִׁים אֲוֹן וְזָרִיעֵי עֵמֶל יִקְצְרוּהוּ (ד', ח); אֲנִי־רָאִיתִי אוֹיֵל מְשֻׁרֵשׁ וְאֶקֻּב נְהוּ פְתָאִים (ה', ג); וּמִסַּכִּים - הִגְדֵּה-זֹאת חֲקִרְנֶהָ כִּי־הִיא שְׁמֵעָנָה וְאֵתָה דַעֲלֶךָ (ה', כז).**

לעומתו, בלדד מדגיש שחיי האדם לא ארוכים מספיק כדי להגיע לאמת בעצמו, ועליו לשאוב את ידיעותיו מן **החכמה המצטברת של המסורת**: **כִּי־שָׁאַל־נָא לְדֹר רִישׁוֹן וְכוּנֵן לְחֻקֵּי אֲבוֹתָם: כִּי־תִמּוֹל אֲנַחְנוּ וְלֹא נִדְעַ כִּי עַל יָמֵינוּ עֲלִי־אָרְץ: הֲלֹא־הֵם יוֹרוּךְ יֶאֱמְרוּ לָךְ וּמִלִּבָּם יוֹצֵאוּ מְלִים (ח', ח-י).**

מגדיל לעשות צופר, השלישי בחבורה, שיוצא **נגד האפשרות להבין את מעשה הא-להים**: **הַחֲקֹר אֱלֹהֵי תִמְצֵא אִם עֲד־תִּכְלִית שְׂדֵי תִמְצֵא: גִּבְהֵי שָׁמַיִם מִה־תִּפְעַל עֲמָקָה מִשְׁאוֹל מִה־תִּדְעַ: אֲרָבָה מֵאָרְץ מִדָּה וְרַחֲבָה מִנְיָרִים (י"א, ז-ט).** לדעתו, חכמת הא-להים וצדקת מעשיו גדולים ממה שאדם מסוגל לתפוס בשכלו, ולכן, כל מה שנותר לו זה לפשפש שוב ושוב במעשיו ולהשתדל לתקן את עצמו בלבד.

אל מול כל אלה עומד איוב ומאמין כי התשובה הטובה ביותר יכולה להימצא רק דרך **דבר ה'**, שיפנה לאדם ויפרש לו את מעשיו בעצמו; ולכן הוא חוזר שוב ושוב להפנות את שאלותיו וטענותיו כלפי ה', בתקווה למענה. אפילו רק מבחינה זו בלבד, אפשר כבר לזהות את הסכמתו של ה' עם דברי איוב בכך שהוא בסופו של דבר מתגלה אליו ומדבר אתו. וגם אם איננו בהכרח מסביר לאיוב את מהות סבלו, עצם העובדה שהוא מדבר אליו מגיב לקריאתו ומרגיע אותו שישנו הגיון ומוסר מאחרי מעשיו - מנחמת את איוב: **לְשִׁמְעֵ־אֲוֹן שְׁמַעְתִּיךָ וְעֵתָה עֵינֵי רְאִתְךָ: עֲלֵי־כֵן אֶמְאָס וְנִחַמְתִּי עַל־עֲפָר וְאֶפֶר (מ"ב, ה-ו).**

סיכום:

מבעד לדיון התוכני על תורת הגמול, ניטש בין איוב לרעיו ויכוח נוקב על אופן ההתמודדות הראוי עם קשיים באמונה. הרעים שומרים בקנאות על התפיסה האמונית הקיימת שלהם, ואינם מוכנים לערער אותה בשאלות וקושיות. מתוך כך, הם בוחרים לפרש את המציאות בהתאם לאמונתם, גם אם בקושי רב, מתוך הבנה שצדקת הא-להים היא הנתון היציב והברור יותר שאין לערער עליו.

לעומתם, איוב מחפש את האמת, ודווקא מתוך אמונה ורצון להבנה עמוקה של דרכי העולם, הוא דורש להעלות את כל התהיות והאפשרויות השונות, ולעמת בין האידיאלים הנשגבים לבין המציאות בשטח. הוא גם איננו מעוניין בתשובות חלקיות שמתגלות על ידי עיון אנושי, ודורש את המענה הא-להי הישיר. באופן זה, הוא מקווה, ניתן יהיה לברר לעומק את האמת, ללא משוא פנים.

גישתו של איוב מצטרפת לתופעה החוזרת במקרא של אנשי אמונה שמתעמתים עם א-להים ודורשים לחבר בין האמונה בישרות לבין ההתבטאות שלה במציאות.

להרחבה

[שיעור מאת הרב יובל שרלו: מותר להתוכח עם ה'?](#)

[שיעור מאת פרופ' יוסי אליצור: רעי איוב - סיסמאות שקר אמוניות](#)